

QO'QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)

PEDAGOGIKA

PEDAGOGY

TALABALARNING KREATIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI BAHOLASH MEZONLARI

Rakhmonova Dilnura Saidovna

Andijon davlat texnika instituti

"Gumanitar fanlar" kafedrası katta o'qituvchisi

draxmonova70@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada bo'lajak mutaxassislarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va ularni baholashning roli va ahamiyati masalalari ko'rib chiqilgan. Kreativ fikrlash odatiy muammolarni hal qilishda yordam beradi, ayni paytda biz uni tanqidiy fikrlash bilan chalkashtirmasligimiz kerak, aksincha, mumkin bo'lmagan muammolarni hal qilishda bir-birini to'ldiradigan "birodarlar" sifatida qarash kerak.

Kalit so'zlar: kreativlik, kreativ fikrlash, kreativ faoliyat, moslashuvchanlik, ravonlik, moslashuvchanlik, o'ziga xoslik, yaratuvchanlik.

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ НАВЫКОВ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы роли и значения формирования навыков творческого мышления и их оценки в развитии творческих способностей будущих специалистов. Креативное мышление помогает нам решать обычные проблемы, в то время как мы не должны путать его с критическим мышлением, а скорее рассматривать его как "братьев", которые дополняют друг друга в решении маловероятных проблем.

Ключевые слова: креативность, творческое мышление, творческая активность, гибкость, беглость, оригинальность.

CRITERIA FOR ASSESSING STUDENTS' CREATIVE THINKING SKILLS

Annotation: This article discusses the role and importance of the formation of creative thinking skills and their assessment in the development of creative abilities of future specialists. Creative thinking helps us solve common problems, while we should not confuse it with critical thinking, but rather consider it as "brothers" who complement each other in solving unlikely problems.

Keywords: creativeness, creative thinking, creative activity, flexibility, fluency, originality

Kirish. XXI asrning boshlanishi jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, moliyaviy va axborot sohalarida integrasiya jarayonlarining chinakam global xususiyatini belgilab berdi. Shu munosabat bilan yosh avlodning kreativ shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi, chunki uning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda madaniyatning progressiv rivojlanishi, uni saqlab qolish va ko'paytirishning harakatlantiruvchi kuchlaridan biridir. Yosh avlodga taqqoslash va tahlil qilish, yangi aloqalarni birlashtirish va topish, nostandart g'oyalar va yondashuvlarni ishlab chiqarish qobiliyatini o'rgatish muhimdir.

Zamonaviy fanda ijod hodisasini o'rganish va uning mohiyatini shakllantirishga turli yondashuvlar mavjud. Bular pragmatik, psixodinamik, psixometrik, monodissiplinar, fanlararo, integrativ yondashuvlardir. Eng samarali ilmiy tadqiqotning sinergetik modeliga muvofiq ijodkorlik muammosiga fanlararo echim asosida ijodkorlikning investision nazariyasi ishlab chiqilgan integrasion yondashuv yotadi.[1. 226]

Ijodkorlikning mohiyati, bizning fikrimizcha, fikrlash jarayonining sifat xususiyatlari (ajralish, yaqinlik, ravonlik, moslashuvchanlik, fikrlashning o'ziga xosligi, tasniflashning kengligi, muammoga sezuvchanlik, mavhum, sintez qilish, g'oyalarni qayta guruhlash qobiliyati), tasavvur, fantaziya va shaxsiy xususiyatlar (dinamizm, ijodiy yo'nalish, ijodiy faoliyat, mustaqillik). Ijodkorlik shaxsning har qanday faoliyatida zarur bo'lgan universal ijodiy qobiliyat sifatida talqin etiladi. Ijodkorlik insonning ijodiy faoliyati jarayonida namoyon bo'ladi va rivojlanadi.

Ijodiy shaxsning o'ziga xos xususiyatlari uning tashqi tomondan qo'llaniladigan stereotiplarni engib o'tish istagi va ijodkorlik belgisi sifatida ishlaydigan o'z ichki ijodiy stereotipini yaratish istagi. Ijodiy shaxs har qanday ob'ektda o'ziga xoslik va yangilikni ko'rish va original mahsulot yoki natijalarni yaratish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan harakatlarning ishlab chiqilgan va tizimlashtirilgan ketma-ketligiga asoslangan ijodiy faoliyat uslubiga ega. Bu shaxsning ijodkorligini shakllantirishni ko'rsatadigan turli faoliyat turlariga ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish va kiritishdir. [2. 185]

Ijodkorlikning mohiyati, bizning fikrimizcha, fikrlash jarayonining sifat xususiyatlari (ajralish, yaqinlik, ravonlik, moslashuvchanlik, fikrlashning o'ziga xosligi, tasniflashning kengligi, muammoga sezuvchanlik, mavhum, sintez qilish, g'oyalarni qayta guruhlash qobiliyati), tasavvur, fantaziya va shaxsiy xususiyatlar (dinamizm, ijodiy yo'nalish, ijodiy faoliyat, mustaqillik). Ijodkorlik shaxsning har qanday faoliyatida zarur bo'lgan universal ijodiy qobiliyat sifatida talqin etiladi. Ijodkorlikning shakllanishiga ijtimoiy muhit va atrof-muhit ta'sir qiladi, ular insonning yaratuvchanlik qobiliyatini namoyon qiladi, aktuallashtiradi va rivojlantiradi.

Ijodiy shaxsning o'ziga xos xususiyatlari uning tashqi tomondan qo'llaniladigan stereotiplarni engib o'tish istagi va ijodkorlik belgisi sifatida ishlaydigan o'z ichki ijodiy stereotipini yaratish istagi. Ijodiy shaxs har qanday ob'ektda o'ziga xoslik va yangilikni ko'rish va original mahsulot yoki natijalarni yaratish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan harakatlarning ishlab chiqilgan va tizimlashtirilgan ketma-ketligiga asoslangan ijodiy faoliyat

uslubiga ega. Bu shaxsning ijodkorligini shakllantirishni ko'rsatadigan turli faoliyat turlariga ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish va kiritishdir. [3. 134]

Adabiyotlar tahlili. So‘nggi yillarda etakchi xorijiy mamlakatlarning ta‘lim tizimida talabalarda bo‘ljak mutaxassislar sifatida kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e‘tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher, Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va boshqalar tomonidan olib borilgan ko‘plab tadqiqotlar, ularning natijalarida ko‘rish mumkin. [4. 729]

Salmoqli ilmiy-amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko‘pchilik o‘qituvchilar hali hanuz shaxsan o‘zlarida hamda bo‘ljak mutaxassislarda kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o‘zlashtira olmayaptilar.

Buning sababi nimada? Balki darslarning avvaldan o‘ylab, rejalashtirilib qo‘yilishi bo‘ljak mutaxassislar uchun qiziq bo‘lmayotgandir, balki ta‘lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi ular uchun hech qanday stimul bermayotgandir, rag‘bat bildirmayotgandir. O‘quv mashg‘ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, bo‘ljak hodimlarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g‘oyalarni o‘ylab topishga majbur qilish ta‘lim olishga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag‘batlantirishda asosiy omil bo‘lar. O‘quv mashg‘ulotlarida etishmayotgan omil – kreativlik sanaladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta‘limning asosiy roli talabalarni jamiyatda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur va kerak bo‘ladigan sifatli ta‘lim berish hisoblansa, kreativ fikrlash hozirgi yoshlarning rivojlanishi uchun zarur ehtiyojdir.

Maqsad, faqat ijodkor shaxslarni ajratib olish emas, aksincha talabalar g‘oyalarni qidirish, ifodalashda kreativ fikrlash qobiliyatining o‘qitish yondashuvi, maktab faoliyati hamda ta‘lim tizimining boshqa xususiyatlari bilan qanday bog‘liqligini tavsiflaydi.

Kreativ fikrlash – bu innovatsion (yangi, novator, original, nostandart, noodatiy va hokazo) va samarali (amaliy, natijaviy, tejamli, optimal va hokazo) yechimlarni topish, yangi bilimlarni egallash, tasavvurni ta‘sirchan ifodalashga qaratilgan g‘oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatidir.

Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda noodatiy yechim topishga yordam beradi. Biroq biz uni tanqidiy fikrlash bilan adashtirib yubormasligimiz, aksincha bizga imkonsiz muammolarni hal qilishda bir-birini to‘ldirib turuvchi yechimlarni topishda yordam beradigan “aka-ukalar”dek qarashimiz kerak.

Kreativ fikrlashni baholashda turli g‘oyalarni ishlab chiqish, kreativ g‘oyalarni ishlab chiqish hamda g‘oyalarni baholash va takomillashtirish kompetentligiga e‘tibor qaratiladi.

Tahlil va natijalar. “Kreativlik otasi” nomi bilan mashhur Pol Torrans to‘rtta kreativlik ko‘nikmasini aniqlagan (1987). Uning olib borgan tadqiqotlari shundan dalolat beradiki, mazkur kreativ ko‘nikmalarni shakllantirish va ularni baholash mumkin:

1. Ravonlik. Ko‘plab g‘oyalarni o‘ylab topish ko‘nikmasi ko‘p degan so‘zga asoslanadi.

2. Moslashuvchanlik. Turli g‘oyalarni o‘ylab topish ko‘nikmasi o‘zgartirish degan so‘zga asoslanadi.

3. O‘ziga xoslik. Boshqalarga o‘xshamagan, ajralib turuvchi g‘oyani o‘ylab topish ko‘nikmasi noyob degan so‘zga asoslanadi.

4. Yaratuvchanlik. G‘oyalarni kengaytirish ko‘nikmasi qo‘shish degan so‘zga asoslanadi.

Kreativ ravonlikning asosiy maqsadi talabalarda bir emas, balki bir nechta g‘oyalarni o‘rtaga tashlash ko‘nikmasini shakllantirishdan iborat. Son asosiy maqsaddir; bir qator g‘oyalar ichidan bir yoki undan ko‘p maqbulini topishimiz mumkin. Ko‘p hollarda o‘qituvchilar talabalarda ravonlik ko‘nikmasini shakllantirish uchun “aqliy hujum” strategiyasidan foydalanadilar. Bu mashq og‘zaki yoki yozma (g‘oyalarni qog‘ozga yozib, keyingi talabaga qo‘shimcha g‘oyalar kiritish uchun uzatishi lozim) tarzda bajarilishi mumkin. “To‘xta va boshla” mazmundagi “Aqliy hujum” mashqida talabalar g‘oyalarni o‘rtaga tashlab, ularni tahlil qiladilar va baholaydilar, so‘ng bu yana bir bor qaytariladi. Talabalar bu mashqda yaxshi natijalarga erishsalar, ulardagi kreativlik ko‘nikmasi erkin va ravon fikrlash ko‘nikmasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Agarda aksi bo‘lsa, doimiy mashq va tajriba yordamida yashxi natijalarga erishish mumkin. [5. 59]

Talabalar kreativlikda ravonlik va erkinlikka erishmasalar, mashq va darslar jarayonida ularning miyasiga birinchi kelgan g‘oyagagina tayanib qoladilar, vaholanki bunday g‘oya boshqalarning g‘oyasida ajralib turmaydi va talabaning keng fikrlashidan dalolat bermaydi. Qolaversa, muammoning echimini topishda qancha ko‘p g‘oya topilsa, to‘g‘ri javob yoki variantni tanlash imkoniyati shuncha katta bo‘ladi. Savol qancha ko‘p detallarni o‘z ichiga olsa, talabalar ham muvofiq ravishda javob topishga harakat qiladilar.

Talabalarda moslashuvchanlikni ular turli nuqtai-nazar va fikrlarni inobatga olganlari va ularni tahlil qilganlarida, turli fikrlarini bir-biri bilan solishtirganda va ularning o‘hshash va farqli tomonlarini topganlarida va nihoyat muvafaqqiyatga erishib, yaxshi natijalar ko‘rsatayotganlarida kuzatish mumkin. Moslashuvchan bo‘lish uchun talabalar ma‘lumotning faqat yuzaki qismini emas, balki uning chuqur mohiyatini anglab etishlari lozim. Moslashuvchanlik ko‘nikmasini shakllantirishda talabalar amaliyot bilan ta‘minlansa va ularga yo‘l - yo‘riq ko‘rsatilsa, kelgusida turli g‘oyalarni topishda bu kuchli stimul bo‘lib hizmat qiladi. Agarda talaba ko‘plab g‘oyalar topgan bo‘lsa, u moslashuvchanlikni emas, balki ravon fikrlashni namoyon qilmoqda, chunki bunda barcha e‘tibor bitta yoki bir turdagi javoblarga qaratiladi. Talabalarda moslashuvchanlik ko‘nikmasini shakllantirishda soni jihatdan ko‘p emas, balki turli mazmundagi g‘oyalarni topish kerakligini alohida ta‘kidlab o‘tish lozim. [6. 322]

Muammoning mazmunini chuqur anglagan holda ham, talabalar turli g‘oyalarni topishda qiynaladilar yoki umuman bunga qodir bo‘lmaydilar. Bu esa, o‘z o‘rnida, ularda moslashuvchanlik ko‘nikmasini shakllantirish kerakligidan dalolat beradi.

Xulosa: Talabalar original g‘oya kontekstidan kelib chiqishi lozimligini anglashlari lozim. G‘oya bir dars jarayonida, birgina sharoitlar va bir vaqt oralig‘ida taqdim etilishi lozim.

Talabalarda rovon fikrlash va moslashuvchanlik ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonida o‘ziga xos tarzda (original) fikrlash to‘g‘risida ham ma’lumot berib o‘tish lozim. Masalan, talabalarni “aqliy hujum” strategiyasi yordamida ocharchilikka qarshi kurashish mavzusida muammoning echimi ro‘yxatini tuzish (ravonlik), so‘ng berilgan g‘oyalarni bir necha kategoriyalarga bo‘lib chiqish (moslashuvchanlik) va ulardan qay biri o‘ziga xos (originallik) g‘oya ekanligini aniqlash talabalarda shakllangan ko‘nikmalarning bir paytning o‘zida qo‘llanilishini ko‘rsatib beradi. Moslashuvchan fikrlash ko‘nikmasini shallantirishda talabalar qiziqishlari va madaniy qarashlaridan foydalanish ularda originallikni tarbiyalashda katta samara beradi. Mayn shahrida istiqomat qiluvchi o‘rta ta’lim mavtabi o‘qituvchisi mazkur strategiyani talabalarda o‘ziga xos (original) tarzda fikrlash ko‘nikmasini shakllantirishda qo‘llagan. U ravonlik va moslashuvchanlik bo‘yicha mashq va o‘yinlarni o‘z ichiga olgan elektron dastur ishlab chiqqan. Talabalar berilgan vazifalarni PowerPoint prezentatsiyasi, portfolio yoki boshqa shaklda bajarish tanloviga ega edilar. Talabalar natijalarni qo‘shiq PowerPoint prezentatsiyasi shaklida taqdim etdilar. Bunday yondashuv asosida ishlab chiqilgan keyinchalik o‘qituvchi va talabalar orasida mashhur bo‘lib, u vazifa mazmunini chuqur anglash va natijalarni original tarzda ko‘nikmalarini shakllantirishda o‘z samarasini ko‘rsatdi.

“Yaratuvchanlik” tushunchasi boshqa bir g‘oyani rivojlantirish va uni kengaytirishga asoslanadi, ya’ni berilgan vazifalar anu shu g‘oya asosida bajariladi. Bir g‘oyani kengaytirish uchun talabalar mavzu, muammo yoki vazifa mazmunini chuqur anglab etishlari va talab etilgan darajada bilimga ega bo‘lishlari lozim.

Tavsiyalar: Olib borilgan ilmiy-pedagogik tadqiqot natijalarining tahlili va yakunlariga asoslangan holda quyidagi xulosalarga keldik:

1. Interfaol ta’lim metodlari va texnologiyalari talabalarda kreativlik qobiliyatlarining shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Talabalarda kreativlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan interfaol o‘qitish jarayoni o‘zining muayyan mazmuni, vositalari, pedagogik shartsharoitlari, xususiyatlari va usullariga ega.

2. Talabalarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi omillar: kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, kreativ faollikni shakllantirish, o‘quv jarayonini izlanuvchilik hamda muammoli tadqiqotchilik yo‘nalishlarini kuchaytirish; talabalarining muammolarni ijodiy echish va yaratuvchilik faoliyatlarini rivojlantirish vaziyatlarini tashkil etish; talabalarining kreativ faoliyat tajribasiga kasbiy zaruriyat va istiqboldagi kasbiy faoliyat mazmunining tarkibiy qismi sifatida yondashishlariga erishish; talabalarining kasbiy ko‘nikma va layoqatlarini rivojlantirish jarayonini interfaol metodlar va texnologiyalar ustida ishlash asosida rivojlantirishga yo‘naltirish, ularda mustaqil ijodiy faoliyat ko‘rsatish, mustaqil bilim olish, o‘z-o‘zini tarbiyalash, o‘z-o‘zini bilish, o‘z mavqeiga ega bo‘lish, talabalarining mustaqil ishlash layoqatlarini faollashtirish, bu jarayonda ularning kreativ fikrlashlariga erishish; talabalarining kreativ layoqatlarini namoyon qilishlari uchun qulay ijodiy hamkorlik muhitini vujudga keltirish kabilardan iboratligi aniqlandi.

3. Talabalarning pedagogik ehtiyojlari, qiziqishlari, alohida ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlarini tizimli tarzda o'rganish, bunda ularning kreativ faoliyatni tashkil etishida uchraydigan kontrsuggestiv, tezaurus va interaktsion barerlarning bartaraf etishning samarali yo'llarini belgilash lozim.

4. Talabalarning kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalar, kontsepsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli-faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

5. Talabalarning kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirish asosida ulardagi ixtisoslashgan ya'ni pedagogik kreativlik kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, bunda zamonaviy axborotkommunikasiya texnologiyalari, innovasion strategiyalar, interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq.

6. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning reproduktiv, ijodiy-izlanish va novatorlik bosqichlari samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi ijodiy yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va talabalarning kreativ ko'nikma va malkalarini rivojlanishining o'zgarishini baholab borish lozim.

7. Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kreativ kompetentligini uzluksiz rivojlantirishga yo'naltirilgan o'qitish dasturlarini va texnologiyalarini takomillashtirib borish, shuningdek talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy axborot-metodik ta'minotni yaratish jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Saidovna R.D. PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE EDUCATOR–THE MAIN FACTOR ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 3. – C. 226-231.

2. Raxmonova D.S. TALABALARDA KREATIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDA NOODATIY FIKRLASH USULLARIDAN FOYDALANISH //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). –2022. – T. 2. – №. 1. – C. 183-189.

3. Saidovna R.D. A SYSTEMATIC APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF STUDENTS'CREATIVE ABILITIES //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2023. – T. 2. – №. 3. –C. 133-142.

4. Saidovna R. D. Pedagogical creativity as a factor of student development //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2021. – T. 2. – №. 05. – C. 729-736.

5. Bakhtiyarovna Y. B. Independent work of students through the internet pedagogical conditions of organization //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 3. – C. 59-61.

6. Bakhtiyarovna Y.B. A modern method of independent teaching the role of the distance education system information //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – T. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences.